

МАЄМО ЗА ЧЕСТЬ БУТИ УЧНЯМИ ВАЛЕРІЯ ПЕТРОВИЧА БУРКАТА

БАЩЕНКО М.І., доктор сільськогосподарських наук, професор, академік НААН³,
ВОЙТЕНКО С.Л., доктор сільськогосподарських наук, професор¹,
КОВТУН С.І., доктор сільськогосподарських наук, професор, член-кореспондент НААН²,
ЛАДИКА В.І. доктор сільськогосподарських наук, професор, академік НААН⁴,
ПОЛУПАН Ю.П., доктор сільськогосподарських наук, професор²,
ІВАНЧЕНКО М.І. кандидат сільськогосподарських наук, пенсіонер

¹Полтавська державна аграрна академія

²Інститут розведення і генетики тварин імені М.В.Зубця

³Національна академія аграрних наук України

⁴Сумський національний аграрний університет

Вступ. Сталий розвиток сучасної незалежної України та підтримання її конкурентоспроможності був би не можливий без розуму, таланту й інтуїції тисяч науковців, в тому числі й у галузі тваринництва, які залишили в спадок селекційні досягнення, теорії, концепції, технології, ідеї та наукові школи, збагативши інтелектуальну та культурну спадщину української нації. Надбання наших учителів є потужним теоретичним і методологічним підґрунтям для впровадження в життя стратегії сталого розвитку тваринництва, яке повинно не лише забезпечити населення України якісною і доступною за ціною продукцією, а вивести країну в лідери на світовому ринку. Серед аграріїв, чиє життя було присвячено розвитку зоотехнії, особливо селекції, генетики й біотехнології у тваринництві, чільне місце займає відомий український вчений Валерій Петрович Буркат. Враховуючи, що історія науки нерозривно пов'язана із постатями науковців, їх ролі і місці в історичному аспекті розвитку галузі, вважаємо за доцільне надати портретну конкретику нашого учителя – Валерія Петровича Бурката, ученого із світовим ім'ям, автора багатьох порід сільськогосподарських тварин, громадського діяча, прекрасного батька своєї родини, українця, який був щиро закоханий в Україну і, мабуть найголовніше, Людини, перед якою хочеться схилити голову в пошані.

Матеріали та методи досліджень. В дослідженнях використані аналітичні, методологічні та історичні методи, які дали змогу виділити основні напрями досліджень та розробки В.П.Бурката в динаміці років. Окремі риси портретної конкретики надані його учнями, авторами даної статті.

Результати досліджень. Валерій Петрович Буркат, який народився у 1939 році у м. Барвінкове на Харківщині, став аграрієм ймовірно через пережиту війну і післявоєнний голодомор, усвідомлюючи, що люди, які мають справу із землею і тваринами, не можуть бути голодними. Перші спроби науки були зроблені ним в Інституті тваринництва «Асканія-Нова», де на станції штучного осіменіння вперше на штучну вагіну отримав сперму бугаїв породи санта-гертруда. Наступні кроки в науці Буркатом В.П. були зроблені під керівництвом Ф.Ф.Еснера, а потім уже як самостійного фахівця в галузі тваринництва. Він був автором української червоно-рябої і чорно-рябої молочних порід, української бурої та української червоної молочної порід, волинської, поліської і південної м'ясних порід, багатьох типів і ліній великої рогатої худоби; організатором Національного об'єднання племінної справи у тваринництві, ДНВК «Селекція», Національного банку генетичних ресурсів. Багато років обіймав керівні посади в Інституті розведення і генетики тварин, Українській академії аграрних наук, Національній академії аграрних наук, поєднуючи їх з членством в багатьох редколегіях, спеціалізованих радах по захисту дисертацій, науково-технічній раді Мінагрополітики, Комітеті в галузі науки і техніки, наглядових радах навчальних закладів тощо.

Особливу гордість у Валерія Петровича викликали успіхи його учнів, їх місце й роль у суспільстві. І з огляду на досягнення його учнів, серед яких академіки НААН Ю. Ф. Мельник, В. І. Ладика, М. І. Башенко, члени-кореспонденти НААН Рубан С.Ю., Ковтун С.І.,

доктори сільськогосподарських наук Хаврук О.Ф., Л.В. Пешук-Топіха, В.І. Антоненко, А.М.Дубін, С.Л. Войтенко, В.Т.Сметанін, В.В.Дзіцюк, кандидати сільськогосподарських наук А.Є Попов, М.І.Іванченко, Бородай І.С., Скляренко Ю.І. та інші можна з впевненістю сказати, що талант вчителя проявився повною мірою, а ідеї втілені в життя.

Згадуючи з теплотою нашого учителя – Валерія Петровича Бурката, хотілося б коротко акцентувати увагу на багатогранності його наукового та творчого доробку, який стосується проблем селекції і породоутворення у молочному й м'ясному скотарстві, біотехнології та біотехнологічної селекції, збереження генофонду локальних порід, ролі науки та молодих вчених у генезі нації, уроків учителів та теплих згадок про них, дебатів на шпальтах ЗМІ з відомими вченими щодо бачення окремих питань тваринництва тощо.

В.П.Буркат, погоджуючись з точкою зору П.М.Кулешова, що не чиста кров, а вмілий підбір та кінцева мета формують заводські породи й створюють їх константність, виступав за поліпшення районованих порід великої рогатої худоби через використання генофонду високопродуктивних порід, які добре пристосовані до промислової технології виробництва продукції молочного скотарства, усвідомлюючи, що такий крок матиме не лише прибічників, але й противників. Він вважав, що «широкомасштабне породне перетворення – це закономірний історичний процес, пов'язаний з об'єктивною дією конкретних соціально-економічних факторів»[1]. Погоджуючись із необхідністю збереження генофонду локальних порід великої рогатої худоби, наголошував на їх занесенні до Червоної книги та розведення в заповідних господарств із довготривалим збереженням гамет і ембріонів у спеціальних сховищах. Вчений, усвідомлюючи, що використання зарубіжних порід для удосконалення масиву вітчизняної худоби може привести до деякого зниження жирності молока й скорочення строку господарського використання корів, рекомендував інтенсивно вибіракувати корів, які не відповідають установленим параметрам та забезпечувати належні умови годівлі тваринам новостворюваних популяцій.

Валерієм Петровичем Буркатом вбачалося, що урахування новітніх досягнень зоотехнії, генетики, кібернетики в селекційному процесі забезпечить підвищення меж спадково обумовленого рівня господарськи корисних ознак худоби. Його радикальний підхід у створенні за короткий час масивів вітчизняної, продуктивної, пристосованої до сучасних технологічних умов худоби полягав у чіткому виборі родоначальника ліній і родин, створенні нових генеалогічних формувань, включаючи синтетичні лінії, розробці програм великомасштабної селекції, визначенні ролі племінних господарств, впровадженні ембріогенетичних методів тощо [2]. Особливо дискусійним було питання «чистої породи» з огляду на наявність у тварин місцевих популяцій в родоводах не однієї породи, що привело до відмови від догмату породи, як єдино можливої системної одиниці [9].

Наголошуючи на жорстких ринкових умовах галузі молочного скотарства стосовно продуктивності тварин, вчений переконував на необхідності створення державної контроль-асистентської служби та її обов'язках проводити оцінку тварин активної частини популяції за типом тілобудови й обліку продуктивності тварин. На жаль ці рекомендації не дієві до цього часу.

На переконання Бурката В.П., створення та удосконалення нових порід молочного напрямку продуктивності із високим генетичним потенціалом за надоями дозволить скоротити поголів'я корів даного напрямку продуктивності і натомість збільшити численність корів м'ясних порід, що в свою чергу сприятиме розвитку галузі м'ясного скотарства й вирішенню проблеми забезпечення населення якісною яловичиною [8].

Вчений вважав, що «класична селекція, при всьому багатстві її творчого арсеналу, вже перестає давати відповіді на низку питань, які породили вторгнення в суті механіко-технологічних методів у життя організму, клітини та її складових» [3], тому необхідно започаткувати нову для тваринництва науку – біотехнологічну селекцію, що й було успішно втілено ним та його учнями у життя. При цьому В.П.Буркат чітко усвідомлював, що біотехнологію слід розглядати лише як один із важелів племінної справи, яка ніколи не замінить селекцію, тому що «рано чи пізно треба буде встановлювати межу, за якою початок глобальної генетичної кризи» [4].

Давши дорогу в науці багатьом своїм учням, Валерій Петрович дуже часто згадував вчених, які дали путівку в наукове життя йому самому. Шануючи М.Ф.Іванова й вивчаючи основи племінної справи по його хрестоматійних зразках, Буркат В.П. виділив ряд уроків, які лягли в основу його становлення як науковця й у подальшому сприяли реалізації нових теоретичних концепцій породуотворення [5].

Цитував багато висловлювань М.А.Кравченка, у якого мав змогу освоювати ази науки зоотехнії у студентські роки, щодо складових науки розведення сільськогосподарських тварин й захоплювався умінням вченого мати й відстоювати свою точку зору з ряду питань, яка не завжди збігалася із загально визнаними постулатами. Мабуть ця риса потім лягла в основу життєвого кредо В.П.Бурката, який теж не боявся на сторінках наукових видань і не лише, вступати в гострі дискусії з колегами про роль м'ясного скотарства, породуотворювального процесу в молочному скотарстві, взаємозв'язку генотипу з умовами середовища та іншими.

З особливою теплотою згадував Ф.Ф. Ейснера, їх першу зустріч, уміння вченого вислухати аспіранта, змусити його логічно мислити, працювати на благо науки й відстоювати свої позиції та бачення, що в подальшому було ним використано при роботі із власними учнями. І мабуть інтелігентність та обов'язковість Валерій Петрович теж перейняв у свого вчителя. Коротко характеризуючи свого учителя, В.П. Буркат сказав фразу «Талант он и есть талант» [6].

Дбаючи про майбутнє науки та Інституту розведення і генетики тварин, Буркат В.П. започаткував конференцію молодих учених і у своєму виступі перед молоддю наголосив: «Гордімося з того, що ми – нащадки славних предків, не сприймаймо нав'язувані нам лжецінності держав, що зазіхають на Україну та українство, домагаймося українських пріоритетів у селекції, генетиці і біотехнології. Щоб через 10-15 років, засвідчуючи власним науковим досягненням, ви могли з гордістю виголосити слова : «Шануймося, бо ми того варті» [7].

Окремою темою згадки про Валерія Петровича може бути його любов до України, вишиванки, мови, козацтва....

Неможливо переоцінити вклад цієї людини у становлення нас, його учнів, як фахівців і особистостей. Залишивши про Валерія Петровича Бурката свої згадки, які зберігаються в музеї Інституту розведення й генетики тварин імені М.В.Зубця, на сторінках даної статті ми дозволили собі узагальнюючі враження від спілкування й роботи з нашим учителем.

Валерій Петрович був людиною, яка щиро й безкорисливо допомагала знайти свій шлях у науці молодим науковцям, що потребували його допомоги. Лише він міг так розсудливо показати і підкреслити важливість особистості для наукового процесу, що давало серйозний стимул для подальшого самовдосконалення і бажання не залишати науку ніколи. Він щедро передавав свої знання, діяв цілеспрямовано: підготувати чим більше молодих вчених, які б досконало знали питання селекції, генетики, відтворення сільськогосподарських тварин – щоб в Україні тваринництво було на високому генетичному рівні. Він один з не багатьох науковців, який створив потужний вітчизняний науковий потенціал в молодій державі Україні. Це був фахівець зі своєю думкою, своїм поглядом на будь-яке питання, не тільки науковець - теоретик, а й практик. Довіра такого чоловіка, як Валерій Петрович, багато чого варта, вона стимулювала до діяльності й відповідальності.

Наш учитель був дуже мудрою, далекоглядною і розважливою людиною, не давав обіцянок, виконання яких було неможливим, а негативне висловлювання на адресу своїх співробітників сприймав, як на власну. З теплотою згадував і пам'ятав імена науковців і виробників, з якими довелося працювати на теренах життя. Він був інтелігентним, вдумливим, серйозним, шляхетним, культурним та ерудованим чоловіком, професіоналом, який вирішував питання об'єктивно і принципово. Якщо Валерій Петрович обіцяв щось зробити чи допомогти, то всі знали, що це обов'язково буде виконано. Навіть коли він був з чимось чи кимось не згоден, то завжди давав можливість висловити свою думку, привести аргументи, докази своєї ідеї, і якщо переконання були вагомими, він погоджувався з ними. Його слово ніколи не розходиться із ділом. Як творча людина, він завжди підтримував оригінальні ідеї, прогресивні рішення та новаторські підходи.

Його присутність на конференціях різних наукових установ чи вищих навчальних вузів значно підвищувала їх статус до міжнародного рівня, тому що виступи Валерія Петровича були не вузькофаховими, обмеженими певною тематикою, а, так би мовити, фахово-філософськими.

Дуже любив афоризми, вірші, прозу, музику і часто запрошував послухати той чи інший твір. Із захопленням сам читав уривки із найбільш улюблених творів. Підмічав, записував і, з величезним задоволенням, цитував крилаті вислови науковців інституту. Особливо полюбляв слухати пісні київських поетів про Україну і Київ, написані під час та після помаранчевої революції. Захоплювався неординарною постаттю українських гетьманів, особливо, Івана Мазепи. Був великим патріотом України, який активно пропагував ідею національного розвитку. Як публіцист підготував декілька книг, де зібрав відомі вислови про Україну, вірші, нормативні документи, що стосувалися нашої країни, в тому числі «Свою Україну любіть...». З ним було цікаво, легко і просто спілкуватися, перш за все як з мудрою людиною, а вже потім – керівником установи.

На власному прикладі любові до своєї родини, дружини й дітей, учив нас дорожити українською сім'єю, де повинні панувати злагода і порядок, де батько – голова, на ньому вся відповідальність і він заслуговує на повагу.

Він любив одягатися трохи виключно, стильно, його зовнішній вигляд різко відрізнявся від оточуючих його людей. Можливо таким чином він надолужував втрачене у дитинстві, яке припало на роки війни, голодомору й було голим і голодним. Загалом, любив життя у всіх його проявах, використовуючи його сповна і тому дуже важко навіть зараз, через декілька років після його смерті, говорити слова: „знав, працював, був...” Він є часточкою в кожному з нас і тому насамкінець хочемо сказати такі слова вдячності:

Спасибі Вам за Вашу теплоту,
За часточку душі, яку Ви учням дали.
Уклін земний складаємо ми Вам
За те добро, якому нас учили!
Навчали нас як бути нам людьми,
Як в науковому житті робить сміливо кроки
Любити землю, шанувати колег
І з гідністю нести життя уроки!

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Буркат В.П. Проблема породи у молочному скотарстві та шляхи її розв'язання /В.П.Буркат // Вісник аграрної науки.–1984.– №10.– С. 1-7.
2. Буркат В.П. Не за десятиріччя, а за кілька років (теорія і практика селекції) /В.П.Буркат // Тваринництво України .–1987.– № 5.– С. 42- 44.
3. Буркат В.П. Третє тисячоліття – ера біотехнологічної селекції /В.П.Буркат // Вісник аграрної науки.–2000.– № 12.– С. 118-119.
4. Буркат В.П. Проблеми теорії і практики племінної справи у тваринництві /В.П.Буркат // Вісник аграрної науки.–2002.– № 7.– С. 30-31.
5. Буркат В.П. Уроки академіка М.Ф.Іванова /В.П.Буркат // Вчені-селекціонери у тваринництві .– К.: Аграрна наука, 1997.– Кн. 1.– С. 73-81.
6. Буркат В.П. Наш учитель [О Ф.Ф.Эйснере] /В.П.Буркат // Вчені-селекціонери у тваринництві .– К.: Аграрна наука, 1997.– Кн. 1.– С. 50-52.
7. Буркат В.П. Шануймося, бо ми того варті! /В.П.Буркат // Матеріали конференції молодих вчених та аспірантів .– Чубинське, 2003.– С. 3-4.
8. Концептуальні підходи до формування галузі м'ясного скотарства України / М.В.Зубець, Ю.Ф.Мельник, В.П.Буркат та ін. /Селекція: науково -виробн. Бюл .– Число 4-е.– С.7-13.
9. Зубець М.В. Про радикальний перегляд теорії і практики селекції / М.В. Зубець, В.П.Буркат // Вісник аграрної науки .–1987.– № 11.– С. 80-82.